

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE
ANNO 1919

REGISTRĒTAS UN NEREGISTRĒTAS KOPDZĪVES FAKTORU SALĪDZINOŠĀ ANALĪZE

Pētījuma ziņojums

Latvijas Universitāte, Publiskās antropoloģijas centrs

2015

Pētījuma autori:

Aivita Putniņa, Māra Pinka,

Ilze Mileiko, Jekaterina Kalēja,

Ildze Jakunova, Marta Muižniece,

Anna Silāre, Anna Peipiņa,

Baiba Puisīte, Maija Jaunzeme,

Regita Zeiļa, Evija Ridūze,

Elīza Lasmane, Mihails Kulagins,

Alvils Apse.

Pētījums tapis sadarbojoties LU Kultūras un sociālās antropoloģijas bakalaura studiju programmai ar pētniekiem no EKOSOC LV projekta:

„Sabiedrības atjaunošana, samazinot depopulācijas riskus, veicinot tautas ataudzi un saiknes ar diasporu sekmīgai Latvijas tautsaimniecības transformācijai”.

Saturs

IEVADS	4
1. PĒTĪJUMA METODOLOĢIJA	6
1.1. Informantu atlase	6
1.2. Instrumentārijs	6
1.3. Datu apstrāde	7
1.4. Pētījuma norise un ētikas principi:	7
2. KOPDZĪVE UN LAULĪBU NOZĪME	8
2.1. Pāra attiecību dinamika	8
2.1.1. Attiecības kļūst „nopietnas”	8
2.1.2. Kopdzīves uzsākšana	8
2.1.3. Laulību noslēgšana	10
2.1.4. Faktori attiecību reģistrācijai	12
2.1.5. Bērna ienākšana ģimenē	14
2.2. Pienākumu dalījums kopdzīvē un pēc tās beigšanas	16
2.3. Pāra mantiskais ieguldījums kopdzīvē	18
2.4. Kopdzīves laikā uzņemtās kredītsaistības	18
2.5. Drošības mehānismi kopdzīvē un pēc tās iziršanas	20
2.6. Partneru interešu aizsardzība pēc kopdzīves izbeigšanas	22
3. SECINĀJUMI	26
3.1. Neatrisinātās problēmas, kopdzīvi pārtraucot	26
3.2. Valsts un pašvaldību atbalsts	26

IEVADS

Politiskajā diskusijā Latvijā par kopdzīves formām ir identificējamas vismaz divas pozīcijas. Konservatīvās nostājas partiju pārstāvji uzdod jautājumu, kāpēc cilvēki neprecas un ko valsts varētu darīt, lai mudinātu cilvēkus laulāties. Tīkmēr liberālās politikas piekritēji skata neregistrētu kopdzīvi kā mūsdienu sociālo realitāti, vienlaikus arī atzīstot, ka pašlaik cilvēki, dzīvojot kopā neregistrētā kopdzīvē, ir neaizsargātāki. Līdz ar to aktuāls ir jautājums, kādas nevienlīdzības rada kopdzīve attiecības neregistrējot.

Medijos kopdzīves jautājumiem pēdējos trīs gados plaši ir tikusi pievērsta uzmanība Jēkabpils un Zolitūdes traģēdijas gadījumos, kur publiski tika apspriests, vai kopdzīve var būt pietiekošs pamatojums valsts atbalsta saņemšanai pēc dzīvesbiedra nāves¹.

Statistikas dati rāda, ka Latvijā liela daļa pāru izvēlas dzīvot kopā neprecoties. Reproductīvās veselības pētījumā (2011, 14 lpp) konstatēts, ka kopš 2003. gada ievērojami samazinājies to respondentu skaits, kas atzīmējuši, ka dzīvo laulībā, bet pieaudzis neregistrētā kopdzīvē un cita veida mājāsaimniecībās dzīvojošu respondentu īpatsvars. To papildina fakts, ka 70% Latvijas iedzīvotāju kopdzīvi bez laulības uzskata par pieņemamu (LZNP un SKDS aptauja, 2014). LZNP un SKDS veiktajā aptaujā parādās arī uzskats, ka laulība attiecības nemaina. Šo kā biežāko iemeslu kopdzīves neregistrēšanai minēja 41% aptaujāto, kas dzīvo neregistrētās attiecībās. 32% iedzīvotāju no laulību reģistrācijas attur laulību ceremonijas finansiālais un organizatoriskais ieguldījums, kā arī tikpat bieži iedzīvotāji norāda, ka nav nonākuši situācijās, kad laulāto statuss ir bijis nepieciešams. Vīrieši gandrīz divreiz biežāk nekā sievietes kopdzīvi neregistrētās attiecībās pamato ar uzskatu, ka laulības attiecības neietekmēs. Savukārt, neregistrētās attiecībās dzīvojošas sievietes intervijās atzina, ka labprāt precētos, tomēr pastāvošās dzimtes lomas neļauj izteikt bīdinājumu. Ceturtdaļa jeb 26% respondentu norādījuši, ka neregistrētās attiecībās dzīvo tikai pagaidām un drīzumā plāno laulāties. 20% aptaujāto iedzīvotāju ir saskārušies ar situāciju, kad, attiecībām beidzoties, partneris ir izlikts no kopīgās dzīvesvietas vai atstāts bez kopīpašuma daļas, kas bija reģistrēts uz otra vārda (LZNP un SKDS veiktā aptauja). Nedroša ir ne tikai mantiskā situācija, bet arī lēmumu pieņemšana attiecībā uz bērnu skaitu ģimenē. Kā rāda pētījums „Tautas ataudzi ietekmējošo faktoru izpēte” (2013), cilvēki atzīst, ka bez attiecību reģistrācijas, tie neradītu vairāk kā vienu bērnu. Arī kopumā precētie pētījuma dalībnieki reģistrētas attiecības vērtējuši kā drošākas, jo šķiršanās gadījumā vecāks, kas paliek ar bērnu un arī bērni ir labāk aizsargāti.

Pētījumos secināts arī tas, ka savstarpējās attiecībās tiek likts uzsvars galvenokārt uz savstarpēju mīlestību, attiecību kvalitāti un sapratni, nevis juridisku aizsardzību. Līdzīgi norādīts arī Reproductīvās veselības pētījumā (2011, 15. lpp), kur pētījuma respondenti kā attiecību pamatu drīzāk akcentē mīlestību, nevis savstarpēju atbildību ilgtermiņā. Sabiedrības skatījumā laulība pati par sevi Latvijas kontekstā nav obligāts nosacījums ģimenes izveidē. Tomēr jāsecina, ka neregistrētu attiecību ģimenēs abpusējā atbildība un drošība ir subjektīva paļaušanās uz partneri un partnera atbalstu, nedefinējot

¹ (1) Dzērve L. Dzīve pēc Zolitūdes traģēdijas: Nav laulības, nav atbalsta un kompensācijas. 21.07.2015. Pieejams: <http://www.lsm.lv/lv/raksts/cilvekstasti/dzive/civillauliba-juridisko-liiklochu-vazhas.a91984/> (2) Kompensācija Znotiņa tuviniecēm. 18.12.2012. Pieejams: <http://www.la.lv/kompensacija-znotina-tuviniecem-2/>

attiecību statusu, un valsts garantētā aizsardzība (nodokļu atvieglojumi, automātiska paterinitāte, starpniecība šķiršanās gadījumā, valsts kompensācijas dzīvesbiedru zaudējot) paliek otrā plānā.

Centrālās statistikas pārvaldes (CSP, 2011) dati rāda, ka Latvijā ir augsts neprecēto cilvēku īpatsvars: 40 % vīriešu un 31% sieviešu vecumā no 25 līdz 49 gadiem nav reģistrējuši laulību. Savukārt Reproductīvās veselības pētījumā (2011) norādīts, ka 2010. gadā 44,1% bērnu dzimuši ārpus laulības, laulībā attiecīgi – 55,9% un šis rādītājs pēdējo 7–8 gadu laikā būtiski nav mainījies. CSP dati rāda, ka straujš laulībā dzimušo bērnu īpatsvara kritums bija laikā no 1995. gada līdz 2003. gadam, kad tas samazinājās no 70,1% uz 55,8%. 2013. gadā 44,6% bērnu ir dzimuši ārpus laulības un šo bērnu tiesības šobrīd aizsargā galvenokārt vecāku palaušanās vienam uz otru un/vai tiesas ceļā panākama vecāku pienākumu izpilde. Turklāt izteikta tendence ir tieši pirmo bērnu dzimšana ārpus laulības - lielākā daļa jeb 53% pirmo bērnu 2013. gadā piedzima ārpus laulības.

Sociālā palīdzība Latvijā jau šobrīd tiek sniegta, izvērtējot faktiski mājāsaimniecībā dzīvojošo personu attiecības, neskatoties uz formāli reģistrētajām attiecībām. Savukārt, citos likumos un noteikumos, uzmanība tiek piešķirta tieši attiecību statusam. Tomēr balstoties uz Rietumeiropas valstu pieredzi viens no instrumentiem neregistrētās attiecībās dzīvojošu personu aizsardzībai pastāv veidi, kā ilgstošai kopdzīvei piedāvā tiesisko aizsardzību vai nu pielīdzinot to laulībai, vai piedāvājot alternatīvus risinājumus.

Pētījuma mērķis ir apzināt vērtības, praktiskos apsvērumus un pieredzi, dibinot gan reģistrētu, gan neregistrētu kopdzīvi, kā arī problēmas, abas šīs kopdzīves formas izbeidzot. Pētījumam tika atlasīts 41 dalībnieks, kas bija pārtraucis vismaz vienu tādu reģistrētu vai neregistrētu kopdzīvi, kurā ir dzimis vismaz viens bērns. Tas ļāva salīdzināt abu tipu kopdzīves problemātiku un nozīmi, kā arī salīdzināt pētījuma dalībnieku uzskatus ar viņu piedzīvoto.

1. PĒTĪJUMA METODOLOĢIJA

1.1. Informantu atlase

Lai padziļināti aplūkotu pētījuma jautājumu attiecībā uz aizsargātību reģistrētās un neregistrētās attiecībās, tika meklēti informanti, kas šķīruši gan reģistrētas, gan neregistrētas attiecības, turklāt informantu atlasē bija nozīmīgi, ka attiecību šķiršana ir bijusi relatīvi nesena, kā arī šajās attiecībās radušies bērni. Sarežģīto attiecību situāciju pieredze intervētajiem indivīdiem ļauj runāt par problēmām, kas rodas reģistrētu un neregistrētu attiecību veidošanas un šķiršanas gadījumos.

Kopumā veikta 41 intervija, aptverot 28 sievietes un 13 vīriešu kārtas informantu pieredzi. Pētījuma dalībnieki ir vecumā no 22-53 gadiem: 9 intervijas veiktas ar cilvēkiem vecumā no 22-29 gadiem (6 sievietes un 3 vīrieši), 25 intervijas ar cilvēkiem vecumā no 30-39 gadiem (20 sievietes un 5 vīrieši) un 7 intervijas ar cilvēkiem vecumā no 40-53 gadiem (2 sievietes, 5 vīrieši). No tiem 24 informantiem ir laulību pieredze, 17 informantiem ir neregistrētas kopdzīves pieredze. Visiem izvēlētajiem pētījuma dalībniekiem ir bijusi šķirtu attiecību (reģistrētas un neregistrētas kopdzīves) pieredze, no kuriem vienā neregistrētās kopdzīves gadījumā attiecības pārtrūkušas, partnerim nomirstot. Intervijas tika veiktas ar 5 vīriešiem, kas šķīruši partnerattiecības, 8 vīriešiem, kas šķīruši laulības, 15 ar sievietēm, kas bijušas partnerattiecībās, bet tās ir pārtrūkušas (14 gadījumos šķīroties, 1 gadījumā partnerim aizejot bojā), un 13 ar sievietēm, kas bijušas laulībā un ir šķīrušās. Daži no pētījuma dalībniekiem piedzīvojuši un šķīruši gan laulību, gan neregistrētu kopdzīvi. Laiks, kas pagājis kopš attiecību šķiršanas, variē no dažiem mēnešiem līdz 7 gadiem. Visi pētījumā intervētie cilvēki ir vecāki vienam līdz trīs bērniem (21 intervēto ir 1 bērns, 16 intervēto 2 bērni un 5 intervēto 3 bērni).

Pētījuma dalībniekus atlasīja, rekrutēja un pēc tam laikā no 2015. gada 15. marta līdz 6. maijam intervēja 11 studenti un to mācībbspēki Kultūras un sociālās antropoloģijas bakalaura studiju kursa Praktiskā pētniecība ietvaros. Pētījuma dalībnieki tika meklēti privātu un publisku sociālo portālu tīklos.

1.2. Instrumentārijs

Kvalitatīvā pētījuma pamatā ir daļēji strukturētas intervijas, kas, pētniekiem strādājot komandā, ir viena no atbilstošākajām metodēm kvalitatīvajā pētniecībā. Daļēji strukturēto interviju metode ļauj apkopot salīdzināmus datus, neraugoties uz dalībnieku personīgo pieredžu daudzveidību un sarežģītību.

Intervijas jautājumu kopums sastāv no pieciem pamatblokiem, kas strukturē apakšjautājumus. Katrs bloks veidots tematiski un tam pakārtots noteikts pētnieciskais mērķis: (1) kopdzīves uzsākšana, kas izzina personas individuālo stāstu par patstāvīgu attiecību uzsākšanu, attieksmi pret kopdzīves uzsākšanu vispār un to, kā gaidas saskārās ar realitāti. (2) kopdzīves praktiskā puse, kas iekļauj bērnu radīšanu, kopdzīves organizēšanu, darba dalīšanu ģimenes ietvaros, kā arī aplūko mantiskos aspektus. Šī bloka mērķis ir bijis noskaidrot to, kā praktiski tiek organizēta kopdzīve, ko paši informanti uzskata par būtiskāko kopdzīves organizēšanā un kā pētījuma dalībnieki skata savstarpējo atbildību. (3) sabiedrības spiediena un atbalsta bloks, izzina 'nozīmīgo citu' personu (radnieki, draugi, kaimiņi) un institūciju (valsts, pašvaldību) resursu atbalstu un vērtējumu, balstoties informantu praktiskajā pieredzē saistībā ar lēmumiem par kopdzīvi

gan kopdzīvi veidojot, gan vēlāk attiecību krīzes situācijā. (4) Šķiršanās un attiecību kvalitātes sadaļa izzināja cilvēku praktisko pieredzi reģistrēto un neregistrēto attiecību šķiršanās, aplūkoja būtiskos faktorus, kas spēlē lomu, pārtraucot kopdzīvi, valsts lomu tajos un kā attiecības tikušas organizētas pēc šķiršanās. (5) Noslēdzošais bloks – pārdomas par laulību, ideālā laulība un drošība – izzina cilvēku vērtības saistībā ar attiecībām un to, kā cilvēki redz drošību, kas drošību veido, balstoties uz informantu individuālajām pieredzēm.

1.3. Datu apstrāde

Audio faili, kas kopumā sastāda vairāk nekā 30 stundu ieraksta, tika pierakstīti teksta formā, veidojot aptuveni 320 lapaspušu transkribēta interviju teksta apjomu. Interviju transkripcijas tika apkopotas un sistematizētas ar kvalitatīvās pētniecības datorprogrammu ATLAS.ti, kurā izmantojot divpakāpju kodu sistēmu, dati tika strukturēti, balstoties uz pētījuma instrumentāriju. Tika izveidotas 28 kodu kategorijas, kas rezultējās 590 lapaspušu analīzes materiālā. Datu masīvs tika sakārtots sešās grupās: ārējie faktori, šķiršanās, ekonomiskie aspekti, attiecību gaita, bērni, attiecību forma. Pētniekiem strādājot komandās pa divi un trīs, šīs datu grupas tika aprakstītas un analizētas. Darba procesā tika vērsta uzmanība uz norišu un vēstījuma veidu regularitāti, meklējot nozīmīgākās argumentācijas formas un novērojamās tendences. Datu masīva apkopojums un citātu atlase ļauj šīs tendences tālāk ilustrēt un, izrietot no datu analīzes, veikt secinājumus.

1.4. Pētījuma norise un ētikas principi:

Ņemot vērā, ka cilvēki nelabprāt runā par dzīves jomām, kas saistītas ar krīzes situācijām, un savu lomu tajā, interviju pieredze intervētājiem ir bijusi izaicinoša un nereti emocionāli sarežģīta, tomēr kopumā pētījuma gaita jāvērtē kā secīga un bez starpgadījumiem. Pētnieki ir rūpējušies par to, lai intervijas notiktu informantiem tuvu sasniedzamās vietās, pēc iespējas rūpējoties par informantu ērtībām, pateicībā par sniegto uzticību.

Vadoties pēc antropoloģijas ētikas koda (AAA code of ethics) un, ņemot vērā, ka pētījumā aplūkotā tēma ir jūtīga, tika sistemātiski gādāts par informantu drošību un anonimitāti. Interviju veicēji mutiski vienojās par intervijas ieraksta veikšanu, savukārt transkribējot intervijas, informantu un viņu līdzcilvēku vārdi tikuši aizvietoti ar koda vārdiem. Pētījuma audio faili un transkripti pieejami tikai pētījuma veicējiem. Informantu demogrāfiskie rādītāji izmantoti apkopotā veidā, iezīmējot kopējo intervēto cilvēku sociālo profilu – dzimumu, vecumu, bērnu skaitu, attiecību pieredzi un statusu.

2. KOPDZĪVE UN LAULĪBU NOZĪME

Pētījuma dalībnieku pieredze pārklāj pēdējās trīs desmitgades un ļauj vērot noteiktas tendences. Pirmkārt, **laulības ir zaudējušas nozīmi kā kopdzīves uzsākšanas un ģimenes dibināšanas punkts**. Kopdzīve pēc laulības noslēgšanas tika uzsākta tikai 2 gadījumos no visiem analizētajiem.

2.1. Pāra attiecību dinamika

2.1.1. Attiecības kļūst „nopietnas”

Lai mēģinātu identificēt būtiskākos attiecību dinamikas punktus, jautājām par brīžiem, kad attiecības kļūst par „nopietnām”. Pētījuma dalībnieki nodala attiecību sākumu posmu no nopietnām attiecībām. Runājot par mirkli, kad attiecības kļūst nopietnas, visbiežāk tiek pieminēta kopdzīves sākšana, bērna ieņemšana un mirklis, kad rodas savstarpēja uzticība. Atsevišķos gadījumos nopietnu attiecību sākums tiek saistīts arī ar dzimumattiecību uzsākšanu un kopīgu vienošanos, ka tagad attiecības ir nopietnas. Attiecības un kopdzīve līdz ar to balstās izjūtā par savstarpēju paļaušanos un uzticēšanos.

Intervijās norādīts, ka būtiski, lai attiecības ir monogāmas un partneris ir beidzis savas iepriekšējās attiecības. Taču arī te dominē faktiskās, nevis juridiski nostiprinātās attiecības:

Par attiecību sākumu, tā kā es tev teicu, tas bija tajā brīdī, kad viņš tika vaļā no tās savas draudzenes, dēļ kuras viņš aizgāja no sievas. Es tā domāju. Ka tas bija attiecību sākums. Es to uzskatītu vismaz par attiecību sākumu. Tad kad viņš bija tāds pilnībā brīvs, jo juridiski viņš pat, es neatceros, pēc kāda laika, bet tā sieva jau vispār baigi nefigurēja, nu tā. (sieviete, 29 gadi, 2 bērni, šķīrusi partnerattiecības)

Vairāki pētījuma dalībnieki, kam bija bērni no iepriekšējām attiecībām norādīja, ka nopietnas attiecības sākās mirklī, kad bērni tiek uzticēti jaunajai simpātijai, neuztraucoties par bērnu drošību.

Augstāk minētais norāda, ka ģimenes veidošana **no norunas nosacījuma ir pārtapusi individuālu attiecību dinamikas nosacījumā** – attiecību intensifikācija, kopdzīves uzsākšana, bērna radīšana, kur galveno lomu spēlē attiecību kvalitāte. Laulība var kļūt un arī nekļūt par šo attiecību dinamikas sastāvdaļu, bet tā netiek skatīta kā ietekmējošs faktors pašai attiecību kvalitātei. Ir grūti izdalīt vienotu faktoru kopumu, kas ved uz attiecību reģistrāciju, bet atrodamas kopīgas nianse pētījuma dalībnieku pieredzē, kas rāda, ka ir ietekmes, kas var veicināt attiecību pāraugšanu laulībā.

2.1.2. Kopdzīves uzsākšana

Kopdzīves uzsākšana visbiežāk nav atsevišķs un izsvērts lēmums, bet turpina iemīlēšanās, satikšanās un aplidošanas posmu:

Nu man tagad tā grūti pateikt, jo viss aizgāja kaut kā virpulī. Nu it kā draudzējās draudzējās un tad tā aizgāja viss tā, nu nevar tā pateikt (sieviete, 35 gadi, 2 bērni, šķīrusi partnerattiecības)

Jautājot par praktisku kopdzīves organizēšanu, iespējams atklāt blakus faktorus, kuri būtiski ietekmē kopdzīves veidošanos – mājokļa jautājuma risināšana kā arī bērna ieņemšana un kopīga audzināšana. Pirmais jautājums bija aktuālāks pāriem, kur viens vai abi partneri mainīja dzīvesvietu studiju vai darba dēļ. Savukārt, bērna ieņemšana, kas bija visu intervēto cilvēku pieredzes daļa, kā faktors ietekmējis visu pāru attiecības.

Desmit gadījumos kopdzīve ir veidojusies kopīgā istabā pie viena no pāra vecākiem, nereti arī tāpēc, ka ieņemts kopīgs bērns. Šajos gadījumos kopdzīves veidošanu ietekmē vecāki un citi radnieki, kuri materiāli atbalsta jauno ģimeni. Dzīvošana kopā ar vecākiem vai citiem radniekiem parasti tiek pamatota ar ekonomisko racionalitāti un vajadzību pēc palīdzības bērna audzināšanas procesā. Jauniešu izvēle, pie kura no vecākiem dzīvot, ir saistīta ar telpu plašumu, atrašanās vietu (attālums līdz darba, mācību vietai) un attiecībām ar radniekiem.

Citādi situācija veidojas gadījumos, kad vienam no pāra ir savs mājoklis. Tad kopdzīves sākšana tiek skatīta kā „ievākšanās”, kas divdesmit gadījumos raksturota kā pakāpenisks process, kur partneris arvien biežāk uzturējies otra mājvietā, kamēr pārvācies pavisam. Astoņos gadījumos pārvākšanās vienkārši notikusi vai to skaidro ar tā brīža spontānām emocijām. Kopdzīves uzsākšanas nepieciešamība tiek pamatota ar ērtībām (vienam no partneriem nav bijis savas patstāvīgas dzīvesvietas vai tai nav bijis pietiekami ērtību), ekonomisku izdevīgumu vai emocijām.

Otrā gadījumā bija otrādāk, ja neņem vērā visādus pārpratumus, tad es sapratu, ka draudzene, es sapratu, ka nāk irēt istabu, bet tad beigās sanāca, ka dzīvojam kopā un tad laiku dzīvojām kopa un bērns rodas, un viņa to uztvēra kā ģimeni, es kā pārpratumu. Kaut kāds aizvainojums bija, bet nodzīvojām kopā vairākus gadus. (vīrietis, 43 gadi, 3 bērni, šķīris laulību un partnerattiecības)

Pāri nereti sastopas ar sarežģījumiem jau kopdzīvi uzsākot, piemēram, grūtībām vienoties par mājokļa maksājumu sadali.

Vienpadsmit gadījumos informanti, norāda uz apzinātu kopīga mājokļa meklēšanu, pirkšanu vai īrēšanu, kā nākošo soli attiecību veidošanā.

Bet pirmajā gadījumā [runā par pirmo vīru un laulību] bija doma ņemt vasarnīcu vasarai, pat bija paņemts kredīts un tā, otrajā gadījumā, nekas tāds nav. Nav kopīgu mērķu uz doto brīdi, a agrāk pirms kaut kādiem pieciem sešiem gadiem bija doma par kāzām, par māju, bet tas ļoti ātri izgaisa palika tikai tas runu līmenis. (sieviete, 35 gadi, 2 bērni, šķīrusi laulību un partnerattiecības)

Visbiežāk kopīga mājokļa meklēšana ir saistīta arī ar kopīga bērna ieņemšanu, bērnam paliekot par attiecību saturošo posmu:

Un tad 2005. gadā pieteicās mūsu pirmais puika. Bija plānots, gaidīts, nebija tā, ka pēkšņi gadījās. Tad vajadzēja domāt, kur mēs dzīvosim. Manai mammai bija dzīvoklis [pilsētā, 8000 iedz.], tad mēs to dzīvokli pārdevām, un tā bija pirmā iemaksa, lai iegādātos to māju [ciemā]. Tā mēs sākām tur dzīvot kopā. Mamma

pārdeva dzīvokli, mammu paņēmām pie sevis mājā un tā mēs tur dzīvojam. (sieviete, 32 gadi, 2 bērni, pārtrūkušas partnerattiecības)

Dažos gadījumos izdevīga mājokļa atrašana pati par sevi top par katalizatoru kopdzīves izveidei, piedāvājot ērtāku dzīvi kā iepriekš. Kopdzīves uzsākšana tiek dziļāk pārdomāta atkārtotu attiecību gadījumos, kurās iesaistīti viena vai otra partnera bērni.

2.1.3. **Laulību noslēgšana**

Saskaņā ar pētījuma dalībnieku pieredzi, kopdzīve un attiecības jebkurā brīdī var pāraugt laulībā. Nav viena konkrēta attiecību posma un likumsakarīga izvērtējuma, kurā mirklī tā tiek noslēgta. Tikai četros gadījumos laulība tika skatīta kā pienākums pret sabiedrību un partneri – šāda attieksme vērojama gados vecākiem pētījuma dalībniekiem, taču citi to atzīmē kā vecākas paaudzes radnieku spiedienu. Interesanti, ka spiedienu biežāk atzīmē tieši vīrieši, kas to vērtē negatīvi. Tikai divos gadījumos laulība skatīta kā mīlestības turpinājums.

Nu, kā, sievietes jau grib apprecēties. (Pasmaida) Bišķi bija varbūt tā, ka viņa gribēja apprecēties, mēs tur atlikām, bet pēc tam kaut kāds iekšējs pienākums varbūt bija. Nu, vajag. Vajag bērnus un tā, nu, vajag. Nekas jau vairāk nemainīsies. Varbūt jau tāds pieradums kopējais bija, jo sava dzīve jau. Mēs bijām ievirzījušies tādās sliedēs, ka mēs kopā darījām kaut ko. Naudu pelnījām arī kopā. (vīrietis, 40 gadi, 1 bērns, šķirta laulība)

Trīs no neregistrētā kopdzīvē dzīvojošiem pāriem intervijas brīdī atzina, ka plānojot slēgt laulību, vēl divas sievietes atzina, ka par laulībām ar partneri runājuši, bet nav paspējuši, jo vienai dzīvesbiedrs gājis bojā, bet otrai attiecības izirušas. Šķiet, ka saruna par attiecību reģistrāciju kādā kopdzīves brīdī ir bijusi teju katram pārim, bet nav bijis izšķiroša grūdienu vai partneru apņēmīgas rīcības:

Un par reģistrāciju, vai par to runājāt?

Jā, daudz runājām. Nē, nu ne daudz runājām, sākumā tas vispār nelikās aktuāli, nu .. Kāpēc nē? Es nezinu, likās, priekš kam, nebija iemesla kāpēc. Tāpēc vienkārši ballīti, lai uztaisītu? Jo .. es nezinu, kāpēc .. cilvēki precas, tas ir skaisti, tu apliecini tā kā visiem, ka tiešām tā ir mana otra puse, bet, ka tas tagad kaut kā mūsu attiecības stiprinātu, vai tagad mēs apmēram viens otru savādāk ieraudzīsim, kaut kādā citā gaismā? (skeptisks tonis balsī) Vislielākais spiediens bija no radniekiem īstenībā, visām mammām un omes, māsām un brāļiem. (..) Tāpēc, ka gribējās pa smuko, gribējās, lai pēc tam var aizbraukt ceļojumā, lai var ielūgt visus, ko tu gribi, nevis tikai asinsradniekus un tuvākos draugus, gribējās, pa smuko gribējās. Un, protams, ka tam līdzekļu nebija. Vajadzēja maksāt kredītus. Un ņemt kredītu, lai uztaisītu kāzas, galīgi man liekas, pilnīgi nav mūsu tādā tā kā stilā. Nu finansiālu apsvērumu dēļ. (sieviete, 32 gadi, 2 bērni, kopdzīves partneris miris)

Lielākai daļai intervēto pāru, kuriem intervijas brīdī nebija nostājas, ka laulību viņi kategoriski nevēlētos slēgt, nebija iemeslu, kāpēc to vajadzētu plānot tieši tajā brīdī, nesaskatot tai funkcionālu nozīmi attiecībās:

Jo es neuzskatu, nu, ka laulību var plānot. Plānot tu vari darba dienu, kaut ko - nu, plus - mīnus, bet tā nav tā, ka jā, es viņu satiku, mēs nodzīvojām kopā divus gadus, šķīet, ka varētu pēc pusgada precēties. (vīrietis, 29 gadi, 1 bērns, šķirta laulība)

Nezinu, vai gatavs. Varbūt tagad saprotu, kā ir jābūt. Negribas arī īsto momentu palaist garām (patreizējā partnere tikko ieņēmusi bērniņu). (vīrietis, 36 gadi, 1 bērns, šķirtas partnerattiecības)

Trijos gadījumos laulība tika slēgta pirms bērna piedzimšanas, viens pāris šajā dzīves posmā bija saderinājies, bet nesalaulājies; cits pāris laulības bija slēdzis divus gadus pēc bērna piedzimšanas. Intervijas liecina, ka pirmā bērna ieņemšana parasti raisa sarunas par laulību, bet lielākajā daļā gadījumu tas netiek uzskatīts par iemeslu, lai laulību slēgtu.

Daudz skaidrāka ir motivācija laulību neslēgt. Tikai piecās intervijās tika izteikta negatīva attieksme pret laulību, vēl četras intervijas rāda, ka laulību vēlējusies slēgt sieviete, bet partneris to nav atbalstījis. Vīrieši biežāk kā sievietes runā par riskiem, ar laulību uzņemoties papildus atbildību, taču šie riski bieži tiek aizbaidināti ar finansiālu nespēju rīkot kāzas un citām svarīgākām kopdzīves prioritātēm:

Nu tā ir papildus atbildība, ne jau papīri vai gredzens vai kas, man liekas, ka viss var atkal atkārtoties, lai arī es zinu, ka varbūt tas nav tas cilvēks ar ko gribu precēties. Tagad es vairs negribu. (sieviete, 35 gadi, 2 bērni, šķitrusi partnerattiecības un laulību)

Es nezinu kāpēc es neprecējos (smejas), bet laikam tāpēc, ka biju jauns un es jutu, ka tas neaizies līdz pašam nobeigumam. Bija tāda sajūta visu laiku, kopā dzīvojot, ka tas neies baigi ilgstoši un neilgs līdz mūža galam. Gribēt jau viņa gribēja, protams, kaut kādā brīdī viņa to vēlējās, bet tas arī bija pēc kaut kādiem gadiem 5-6. Es teicu, ka nē, tā kā pagaidām nē (smejas). Zini kā, tad naudiņas nepietiek greznām kāzām, vispār, īstenībā, tas lielākais iemesls laikam bija finansiālais tajā laikā. Abi bija jauni, mājas nav, kādas vēl kāzas, par sīko jārūpējas. Bet šodien gan uzrīkotu kāzas tūlīt pat, ja vien būtu ar ko (joko). (vīrietis, 33 gadi, 1 bērns, šķirtas partnerattiecības)

Piecos gadījumos gan vīrieši, gan sievietes atzīmējušas, ka nav gatavi laulībām ar konkrēto partneri. Analizējot šo interviju materiālu dziļāk, redzams, ka paralēli finansiāla rakstura ierobežojumiem tiek minēta nojauta vai sajūta, ka attiecības ir īstermiņa vai partneris nav „īstais”. Šīs sajūtas par attiecību „īstumu” nereti veidojas salīdzinājumā ar iepriekšējo attiecību pieredzi, īpaši, ja izjukusi laulība. Tāpēc bieži, veidojot kopdzīvi ar otru partneri, laulība netiek slēgta, ja pirmās laulības pieredze bijusi neveiksmīga.

Bija citi krenķi un precēties tikai dēļ bērna, tikai tāpēc, ka ir attiecības un bērni. Zinot to, cik tas ir piņķerīgs pasākums. Vienreiz esi izgājis, tad vai nu tur vajag laulību līgumu, tas uzliek emocionālu slogu. Tiklīdz soli pa labi ,vajag piekrišanu, tu esi sasaistīts. Es saku nu ok, man nav labi materiālie apstākļi. Es nevarēšu neko nodrošināt, bet ja kaut kas, lūdzu dzīvojat pie manis. Sākumā jau mēs bijām

draudzīgi, vēlāk man bija vēlme tikt vaļā no visa. Tad es pieņēmu, nu tāds liktenis, tagad jādzīvo kopā, tā laikam ir tā atbildība. Es sapratu, ka man ir vai nu jāmaksā vai kaut kas jādara, bet maksāt es negribēju... un dzīvojot kopā izmaksas ir mazākas. (vīrietis, 43 gadi, 3 bērni, šķīris laulību un partnerattiecības)

Kopumā priekšrocības, noslēdzot laulību netiek skaidri saskatītas, lai arī pāri apzinās atšķirības mantisko tiesību regulējumā. Vienīgais izņēmums bija gadījums, kur laulības tika noslēgtas ar mērķi iegūt uzturēšanās atļauju partnerim.

2.1.4. Faktori attiecību reģistrācijai

Grūti izšķirt kādu vienotu faktoru, kura dēļ laulības tiek slēgtas. Ja tiek minēti faktori, tad tie ir jau augstāk aprakstītie ārējie apstākļi, bet, ja lēmums tiek pieņemts pāra iekšienē, tas tiek saistīts ar emocionāliem faktoriem un subjektīvu attiecību kvalitātes vērtējumu un iemīlēšanos:

Nu tur bija attiecības, bet tāda lieta ko sauc par mīlestību ir arī ...pirmajā reizē es biju samīlējis, dāvināju puķes gāju uz kino, romantika vai ne? Un bērns bija pirmais gaidīts un tā. Otrajā gadījumā man bija draudzene, bet viss ir forši, bet nebija nekādu plānu. (..) Pirmajā gadījumā bija pa labu tradicionālām vērtībām un izpratnei, pie tam sabiedrības spiedienam bija mazāka nozīme kā sajūtai, ka tā dara. Tā ir pieņemts. (..) ..iemīlēties un tad tu gribi noturēt to sajūtu vai to cilvēku. Sēdi krodziņā dzer alu gribi noturēt to sajūtu, lai varbūt to sajūt, kamēr promiles palielinās jūties arvien labāk un labāk, nu un līdzīgi, kad gribi nofiksēt labo sajūtu, kad gribi nofiksēt labo sajūtu. (vīrietis, 43 gadi, 3 bērni, šķīris laulību un partnerattiecības)

Tas liecina, ka no vienas puses, vērojams masīva sabiedrības spiediena zudums, liekot pārim attiecības reģistrēt. Pētījuma dalībnieki vien retos gadījumos min radnieku spiedienu attiecības reģistrēt. Interesanti, ka spiediens parasti jūtams, ja ģimene ir reliģioza, kā arī situācijās, ja pārim nav savas atsevišķas mājvietas un tā jāmeklē pie viena no partneru vecākiem, proti, attiecības jāsaskaņo ar citiem cilvēkiem:

Gaidījām Annu, bet sākām dzīvot kopā pēc kāzām. Līdz tam draudzējāmies satikāmies, bet dzīvojām kopā pēc tam. Tad iekārtojām kopīgu istabu. (vīrietis, 43 gadi, 3 bērni, šķīris laulību un partnerattiecības)

Vienošanās par laulību reģistrāciju nav atkarīga no konstantiem faktoriem. Biežāk laulību reģistrē reliģiozi pāri vai tādi, kuru vecāki vai citi radnieki ir reliģiozi. Ir vīrieši, kuri cenšas visas ilgtermiņa attiecības reģistrēt – vienā gadījumā vīrietis bija reģistrējis laulību Latvijā, neizbeidzot citā valstī jau noslēgtu laulību. Daļa pāru uzsver, ka laulību kādā brīdī gribējis viens no partneriem, bet otrs to nav atbalstījis.

Nu manā gadījumā man pietrūka laulība. Man būtu ļoti gribējies sākuma laikā, ziedu laikos, apprecēties. Šobrīd man tā liekās, tā teorētiski domājot, ka tas daudz vairāk mani atturētu no šķiršanās, daudz vairāk dotu to impulsu tās attiecības stutēt un, nu, strādāt pie viņām. Un, jo, man tas reāli pietrūka, ka mani nebildina. Es to gaidīju, ļoti gaidīju. Bet tad kad bildināja - un bildināja - tad bija pilnīgi

par vēlu. Tad bija tā, ka es biju pilnīgi nolēmusi, ka mēs šķiramies, un es to viņam gribēju pavēstīt, bet viņš, savukārt, mani bildināja. Jo laulība, manuprāt, daudzkārt kaut kādu sievietei drošību dod. Es nezinu, kā tas ir vīriešiem - kaut kādu atbildību varbūt paceļ vairāk. (sieviete, 25 gadi, 1 bērns, šķirusi laulību)

Bieži šie periodi, kas kāds no pāra vēlas laulību, mainās, radot partneros aizvainojumu. Visbiežāk sievietes sagaida, ka vīrietis uzņemsies tradicionālo lomu un sievieti bildinās. Dažkārt laulību noslēgšana bijis spontāns un acumirkļīgs viena partnerapriekšlikums. Kopumā visi pāri atzina, ka laulību statuss attiecību kvalitāti neietekmē un ir formāls solis, attiecību noturību meklējot jūtās, savstarpējā atbildībā, palīdzībā un atbalstā.

Nē, es nevaru tādus piemērus iedomāties. Drīzāk daudz kur ir sajūta, ka pēc laulības pastiprinās, ja cilvēki nodzīvo kopā daudzus gadus un tad reģistrē laulību, un tad izšķiras, draugu lokā tā novērots. Jā, nu kā precības jau vārds ietver precī, un vīrietis, nu kā sievietes dabū savu īpašumu un vīrietis savu, tīri psiholoģiski un emocionāli arī, sievietes sajūt, ka tas ir viņu īpašums. (vīrietis, 36 gadi, 1 bērns, šķīris laulību)

Šāda izpratne par kopdzīvi lielākajai daļai gan laulāto, gan nelaulāto partneru liek atlikt mantisko jautājumu sakārtošanu, attiecības uzsākot. Jautājot par laulību neslēgšanas iemesliem, visbiežāk tiek minētas izmaksas kāzu rīkošanai, sarežģījumi ikdienas dzīvē nākotnē, prasot laulātā piekrišanu, un ilgtermiņā arī sarežģīta un dārgāka attiecību šķiršana. Laulību noslēgšanu atšķirīgi vērtē vīrieši un sievietes, norādot, ka sievietei laulības noslēgšana ir būtiskāka, tomēr domas par šīs dzimuma atšķirības cēloni dalās. Visbiežāk par šīm atšķirībām runā pētījuma dalībnieki vīrieši, uzsverot laulību emocionālo pamatu:

Mmmm, droši vien, ka ir jau tas stereotips, ka sievietei maina, emocionāli tas ir svarīgi, ka esi noformēts, vīriešiem tīri tā tas nav tik būtiski. Es pieļauju, ka mūsu gadījumā man tas nebūtu svarīgi no kaut kādas juridiskās puses, jo arī kamēr mēs nebijām precējušies, ņemot vērā, ka es strādāju ārzemēs un nevarēju nodarboties ar mājsaimniecību, visi ienākumi tika pārskaitīti uz sievas kontu, kaut vai no tāda viedokļa. Loģiski, ka es par to 100% uzticos, tur nav divu domu. Vai kaut kas ir mainījies apprecoties? Nē, tas ir tīri tāds emocionālas dabas jautājums, ka laulība ir jānoslēdz Dieva priekšā. Es domāju man tas galīgi nav svarīgi no juridiskās puses, bet tīri emocionāli. (vīrietis, 43 gadi, 3 bērni, šķīris laulību un partnerattiecības)

Atsevišķi pētījuma dalībnieki norāda uz laulību kā galvenokārt sievieti aizsargājošu institūciju.

Tāpēc, lai noformētu juridiskās attiecības, lai juridiski būtu sieviete aizsargāta. Jo, ja sieviete paliek stāvoklī, viņa audzina bērnu, džeks taisa karjeru. Viņš uztaisa karjeru, tad viņam parādās vēl viena forša dāmīte, ja? Un sieviete ir ar bērnu, un, nu ko? Tāpēc juridiskais. Juridiskais. Tikai un vienīgi. Es domāju. Laulība, jā, tur jau atkal kaut kas bišķiņ dziļāks. (vīrietis, 40 gadi, 1 bērns, šķirta laulība)

Pētījuma dalībnieku pieredze gan neliecina, ka laulība faktiski būtu sniegusi lielāku aizsardzību. Interesanti, ka augstāk minētais spriedums atklāj citu būtisku faktoru attiecību stabilitātei, kas sasaucas ar pētījuma dalībnieku pieredzi, neatkarīgi no attiecību statusa – tradicionālām dzimumu lomām ģimenē. No šī tradicionālā ģimenes skatu punkta saprotama pētījuma dalībnieku dalītā attieksme pret laulību – tā ir ierobežojoša vīriešiem un vairāk „izdevīga” sievietei, kura tiek skatīta kā galvenā mantisko labumu saņēmēja un patērētāja. Taču šie pieņēmumi ir tradicionālo dzimtes attiecību turpinājums – tie ietekmē pētījuma dalībnieku attieksmi pret laulību, bet ne vienmēr tieši ietekmē pašu cilvēku attiecības, kuru centrā ir emocionālās dzīves kvalitāte. Dzimumu lomu dalījums izpaužas arī citās attiecību situācijās, piemēram, sievietei gaidot vīrieša bēdinājumu un izjūtot spiedienu un vainas sajūtu sabiedrībā.

Es vispār gribēju ar viņu precēties pat sākumā. Jo man tā kā kauns ir, ja ir bērns, nu, tīri darba vietās un tā, kaut kāda neērtuma sajūta visu laiku uzsita. (sieviete, 36 gadi, 2 bērni, šķirtas partnerattiecības)

Kopumā laulība var kļūt par kopdzīves turpinājumu, bet pētījuma dalībnieku pieredze rāda, ka tā ir zaudējusi nozīmi kā kopdzīves uzsākšanas brīdis.

2.1.5. Bērna ienākšana ģimenē

Noteiktāks pagrieziena punkts attiecībās ir bērna piedzimšana. Ir nozīmīga atšķirība, kā precēti un neprecēti pētījuma dalībnieki raksturo bērna ienākšanu attiecībās. Visbiežāk abos gadījumos tas tiek raksturots kā spontāns notikums, taču laulātie pāri to attiecina uz dabisku laulības iznākumu un visos gadījumos raksturo pozitīvi, parādot arī citos pētījumos konstatēto, ka laulības tiek saistītas ar bērna ienākšanu šajās ģimenēs. Saikne nestrādā otrādi – bērna ieņemšana lielākajā daļā apskatīto gadījumu nav novedusi pie laulībām. Kāzas pēc bērna ieņemšanas tika rīkotas tikai trijos gadījumos.

Neregistrētas kopdzīves gadījumā bērna ieņemšana bieži nāk kā kārtējais attiecību pavērsiens, ko līdzīgi kā pati kopdzīves uzsākšana neplāno:

Nu mēs dzīvojām vienotā mājsaimniecībā kaut kādu brīdi, ne pārāk garu dažu gadu garumā. Nu tad izsargājāties un viss, bet bērns pieteicās. Nu ar meitām bija nosacīti izsargājāties un biju priecīgs. Tā ir jābūt - mīlestības bērns ar Elīzu bija sarežģītāk, ātri nu tā bija, bet ko tur. Nu bet tas bija kā 60% gadījumu, nu ko tur darīt. (vīrietis, 43 gadi, 3 bērni, šķirtis laulību un partnerattiecības)

Neregistrētai kopdzīvei ir būtiska atšķirība no laulības, kas pati par sevi tiek uzskatīta par ģimenes sākumu punktu. Tieši bērna ienākšana neregistrētas kopdzīves attiecībās visbiežāk tiek dēvēta par ģimenes veidošanos un jaunas atbildības sākšanos abiem partneriem:

Elīzas piedzimšana, palikšana stāvoklī. Nu jā, laikam. (Pēc pauzes) Nu, bet kā lai pasaka „virzās uz priekšu”? Nu, nekas jau nevirzās, vienkārši ir kopā un dzīvo kopā. Man piedzimst bērns, nu, jā, tad viņš ir, tā kā tad sākas ģimene. (sieviete, 33 gadi, 1 bērns, šķirtas partnerattiecības)

Partneri neapšaubā savas saistības attiecībā pret bērnu un visos neregistrētas kopdzīves gadījumos, izņemot vienu, bērnam ir atzīta paternitāte. Izņēmums ir saistīts ar

pašas mātes nevēlēšanos dalīt savas tiesības ar bērna tēvu un novērst jebkādu risku, ja bērna tēvs vēlētos tās ierobežot. Tajā pašā laikā kopdzīvi pēc bērna piedzimšanas abi bija turpinājuši. Tāpat, izņemot šo vienu gadījumu, pārējos - bērnam tika dots tēva uzvārds, jautājumu pat neapspriežot.

Man ne [nav partnera uzvārds]. Mēs neprecējāmies. Bet bērnam- tas nebija pat apspriežams. Bērnam ir jābūt tēva uzvārdam. Tādā ziņā. (sieviete, 38 gadi, 2 bērni, šķirtas partnerattiecības un laulība)

To, ka bērna ienākšana ģimenē tiek skatīta nopietnāk par citiem attiecību pagrieziena punktiem, rāda arī veids, kā tiek raksturota bērna ieņemšana, retrospektīvi aprakstot to kā plānotu, bet spontānu rīcību:

Tas bija apzināti, bet nepārdomāts lēmums. Tas bija tāds ļoti spontāns, uz emocijām balstīts. Nu, ne gluži plānots, bet, teiksim tā, plānots procesā (smejas). Diezgan bezatbildīgi. Teikt, ka tas bija plānoti, nē, bet teikt, ka tas ir neapzināti, arī nē. Tas nebija tā, ka tas sanāca netīšām. Mēs zinājām, ko mēs darām, bet nu tas viss nebija tā, ar galvu izdomāts. (sieviete, 27 gadi, 1 bērns, šķirtas partnerattiecības)

Interviju dati apstiprina arī lielāku nedrošību bērna ienākšanai neregistrētās attiecībās. Trijos gadījumos no 17 partneris bērnu nav vēlējis un mēģinājis piespiest veikt abortu vai minējis, ka plānojis no bērna atteikties, nododot adoptcijai.

Bija ilgi cīnījies, lai netaisītu abortu, kamēr tas periods aiziet, ja. Pēc tam jau.. Visādi mēģināja mani pierunāt, bet nekā - man vajadzēja un viss(sieviete, 35 gadi, 2 bērni, šķirta kopdzīve un laulība)

Vienā gadījumā vīrietis partneri apzināti apkrāpis, neizsargājoties, jo vēlējis bērnu un attiecību turpinājumu.

Trešdaļā gadījumu neregistrētu partnerattiecību bērns ieņemts pēc viena no partneru vienpusēja ierosinājuma. Vienošanās lielākajā daļā šo gadījumu notikusi pirms bērna ieņemšanas, taču dažkārt partnera piekrišana panākta pēc tam, padarot šos gadījumus līdzīgus vairākam gadījumam, kad bērns ieņemts nejauši vai spontāni. Neregistrētas kopdzīves gadījumā vienmēr vienpusējais ierosinājums tiek atbalstīts, bet šajos gadījumos nav traucējis tikt pie vēlamā mērķa – bērna. Tikai trīs laulātie pāri – divi vīrieši un sieviete atzina, ka ierosinājuši, ka laulības dzīvē pienācis brīdis bērna ieņemšanai, ko laulātais draugs atbalstījis.

Bērna ieņemšana būtiski ietekmē pāra attiecību dinamiku gan laulību, gan neregistrētas kopdzīves gadījumā.

Viss vienkārši tā plūda un notika un tas bija tikai likumsakarīgi, un vēl, kad tas bērns pieteicās, tad viss bija likumsakarīgi, tā tad, jā, ja ir bērns, labi, ļoti labi, tagad domāsim, ko darīt. Viņam vispār nebija darba tajā laikā, piebildīšu, viņš dzīvoja tādu visnotaļ bohēmisku dzīvesveidu. Vienkārši, paprasot tur mammai, tētīim naudu, nu tā. Es tajā laikā strādāju skolā par skolotāju. NU, jā, un tad, kad tas bērns pieteicās, tad tomēr tika pieņemts lēmums, ka ģimenes tēvam laikam

tomēr arī būtu kaut kas jādara un tika meklēts un atrasts darbs un tad jau pamazām tā situācija arī nostabilizējās. (sieviete, 33 gadi, 1 bērns, šķirtas partnerattiecības)

Es pametu visu, ko es darīju pirms tam. [...] Apmēram pusotru gadu tikai strādāju un biju mājās. Attiecīgi arī atmetu jebkādas apreibinošas vielas, smēķēšanu arī [...]. Izmainīja par simtastoņdesmit grādiem, arī kā cilvēku. (vīrietis, 26 gadi, 1 bērns, šķirta laulība)

Pārmaiņas krasāk piedzīvo vīrieši, aprakstot mācību pārtraukšanu, darba un dzīves stila maiņu. Sievietes maiņu piedzīvo pasīvāk, bērna aprūpi saskatot to kā dabisku situācijas atrisinājumu.

2.2. Pienākumu dalījums kopdzīvē un pēc tās beigšanas

Pētījuma dalībnieku stāstos par attiecību šķiršanu ir uzskatāmi vērojams tradicionāls dzimumu lomu izpildījums, kas līdzīgi ietekmē gan reģistrētas, gan neregistrētas kopdzīves šķiršanu. Lai labāk izprastu tā cēloņus, analizējam partneru lomu dalījumu kopdzīvē.

Pētījuma dalībnieku stāstos par pienākumu sadali kopdzīves laikā visbiežāk – 25 gadījumos – iezīmējas izteikts tā saucamo tradicionālo lomu iedalījums, turklāt neatkarīgi no kopdzīves statusa. Ar tradicionālajām dzimuma lomām šajā gadījumā mēs saprotam situāciju, kur sievietes pārziņā ir bērna aprūpe un ar to saistītu dažādu lēmumu pieņemšana un mājsaimniecības darbi (veļas mazgāšana, ēst gatavošana, mājas uzkopšana utt.). Turpretim vīru vai partneru uzdevums ir finansiāli rūpēties par ģimeni.

Gan precētie pāri, gan tādi, kas dzīvojuši neregistrētā kopdzīvē, stāsta par šādiem vīriešu un sieviešu pienākumiem. Vīrieša iesaistīšanās bērna aprūpē un mājsaimniecības darbos, notikusi reti, turklāt bieži tas bija īpašs notikums, izņēmums ierastajā ikdienas dzīvē. Savukārt sešos gadījumos izskan apgalvojums, ka tāda strikta pienākumu sadalījuma neesot bijis, jo abas puses ir devušas vienlīdz lielu ieguldījumu. Trīs dalībnieki, divi no tiem vīrieši, norāda, ka tādas īpašas vienošanās vai atsevišķu konfliktu par mājas soli neesot bijis – viss esot noticis “dabiski”, abām pusēm darot visus darbus, kas nepieciešami ikdienā. Taču tajā pašā laikā viņu stāstos tik un tā iezīmējas tāds pienākumu sadalījums, kur sievietes vairāk nodarbojas ar bērnu aprūpi un mājas soli.

Kas ir īpaši būtiski, nav atrodams tāds gadījums, kad sieviete būtu bijusi neapmierināta par šādu sadalījumu pirms bērna nākšanas pasaulē vai arī brīdī, kad viņai ir jāatgriežas darbā.

Ja godīgi, tad es īpaši daudz nedomāju, likās pilnīgi normāli. Es dzīvoju mājās, viņš strādā, nestrādā maz, pelnīja mums visiem naudu. Viss kārtībā. Es tiešām par to pat nedomāju, tā bija mana ikdiena. Un viss tā kā mainījās, kad es atsāku strādāt. (sieviete, 35 gadi, 2 bērni, šķirta laulība un partnerattiecības)

Vairākumā gadījumu, neatkarīgi no kopdzīves formas, bērns piedzimst jau pēc kopdzīves uzsākšanas, kurā līdz tam sievietes nav uzskatījušas par apgrūtinošu tādu ikdienu, kur tieši viņām visbiežāk ir jāgatavo, jātīra māja, jāiepērkas u.tml. Daudzas

sievietes izceļ savu vīru un partneru lielo iesaistīšanos, kad bērns ir tikko piedzimis – viņi maina autiņus, mazgā, midzina bērnus – tomēr ar laiku šī iesaistīšanās kļūst mazāka un pakāpeniski bērns nonāk pilnīgā mātes pārziņā. Vairums pētījuma dalībnieku neuzskata, ka bērns bija būtiski mainījies viņu pienākumu sadali ikdienā, taču stāstos atklājas, ka šis fakts ir radījis negatīvas emocijas. Proti, tieši tas, ka pienākumu sadale īpaši nemainās pēc tam, kad piedzimst bērns un, kad māte atsāk strādāt, rada ievērojamas problēmas pāra starpā.

Var secināt, ka izteikts sieviešu/vīriešu pienākumu sadalījums nav galvenā problēma un konfliktu cēlonis pašu pāru skatījumā. Daudz lielāku neapmierinātību raisa situācijas, kad šis sadalījums, pēc viena no partneru domām, nav vienlīdzīgs. Respektīvi, kādam no pāra, visbiežāk tomēr sievietei, jāstrādā vairāk nekā otram bez iespējas uz situācijas uzlabošanas.

Visa lielākā saimniecības darbība un visa mājas uzturēšana, ēst gatavošana, tas bija man. Un tad, kad piedzima [Rinalds], tad man, protams, bija papildus slogs, jo bērna audzināšana, viņaprāt, uz vīrieti neattiecās. Tad es maucu, maucu, maucu, maucu, līdz vienā brīdī man likās, ka ir par daudz. (...) Mums bija ļoti daudz strīdu par to, kad es teicu, ka man arī vajag kaut kādu brīvo laiku un man vajag kaut kur kaut ko priekš sevis. (sieviete, 30 gadi, 2 bērni, šķirtas partnerattiecības)

Daudzas sievietes atzīst, ka ir mēģinājušas apspriest šo problēmu ar savu partneri, taču pie risinājuma tā arī nav izdevies nonākt. Tomēr vīriešu nevēlēšanās iesaistīties netiek plaši izskaidrota, tādējādi nav iespējams gūt pietiekamu ieskatu.

Tāpat ir novērojamas atšķirības vīriešu un sieviešu stāstos par šo pienākumu sadali. Vairums sieviešu nav bijušas apmierinātas un neuzskata, ka tas bijis taisnīgs, turpretim vīriešu stāstos šāds uzskats ir reti sastopams.

Nu, man nebija īsti pienākumi, nu, mainīju pamperus, autiņus, mazgājām, likām gulēt. Kristīnei atkal man mazgāja kreklus un gludināja. Drēbes bija vienmēr sakārtotas, man nebija daudz. Nu to viņa darīja. (...) Tā darba dalīšana nu kā izpaudās, it kā viss bija normāli no mana vīrieša viedokļa. Tādā rūpju ziņā, iespējams, ka Kristīnei likās, ka neko nedaru. (vīrietis, 32 gadi, 2 bērni, šķirtas partnerattiecības)

Vairāki vīrieši arī uzskata šādu dalījumu par pilnīgi normālu, kā loģisku kopdzīves veidu. Arī tad, ja viņi apzinās, ka sievietei bijis jāstrādā vairāk, tā netiek pozicionēta kā problēma.

Nu, es taču vīrietis - pelnīju naudu. Viņa nepelnīja naudu. Es maksāju rēķinus, un viņa ļoti labi tika galā ar mājas darbiem. Saimniece. (vīrietis, 40 gadi, 1 bērns, šķirta laulība)

Jāpiebilst, ka tomēr pastāv situācijas, kad vīrieša pārziņā pilnībā nonāk rūpes par bērnu un mājsaimniecību, tomēr tie tiek raksturoti kā izņēmuma gadījumi. Piemēram, sievietei pēc smagām dzemdībām bija ilgstoši, vairāk nekā gadu, jāuzturas slimnīcā un tikmēr par visu ir atbildīgs vīrs.

2.3. Pāra mantiskais ieguldījums kopdzīvē

Attiecībā uz kopīgiem ieguldījumiem, piemēram, kopīgiem pirkumiem, nav vērojama viena izteikta tendence kopdzīves organizēšanā. Divos gadījumos sievietes norāda, ka abu partneru apspriešanās, lai nonāktu pie viena kopīga lēmuma par lielākiem pirkumiem, neesot bijusi. Lai gan partnera viedoklis tiek pavaicāts, to neuzskata par īpaši nozīmīgu galīgā lēmuma pieņemšanā. Arī nauda, kas tiek izmantota kāda konkrēta pirkuma iegādē, ne visos gadījumos tiek izmantota vienādā proporcijā. Proti, vienā gadījumā sieviete min, ka tika izmantoti tikai viņas līdzekļi, bez partnera iesaistīšanās. Turpretim cits pētījuma dalībnieks apgalvo, ka viņa alga deva lielākas tiesības pieņemt galvenos lēmumus, jo sieva nestrādāja, tātad attiecīgi abi neatradās vienlīdzīgās pozīcijās, lai varētu vienlīdzīgi apspriesties. Partnera viedoklis tiek uzklauts, tomēr tas netiek raksturots kā īpaši nozīmīgs. Lai gan kopumā nav novērojama kāda īpaša tendence, iezīmējas aspekts, ka lēmumu par kādu lielāku pirkumu vai ieguldījumu visbiežāk veic viena persona no pāra ar krietni mazāku otra cilvēku iesaistīšanos.

Ja pētījuma dalībniekiem nejautā subjektīvu viedokli par mantisko ieguldījumu, bet analizē faktisko abu partneru ieguldījumu mantā, tad vērojamas tradicionālo lomu dalījumu sekas:

Atgriezoties pie pirkumiem, varbūt vēl kaut kas ir ņemts uz kredītiem? Kredīti nē, pārsvarā .. veļas mašīna mums jau bija, televizors jau bija, pirms tam jau bijām nopirkuši, remontiem jā. Māja nebija pilnīgi jauna. Kas tos remontus sponsorēja? Nu, viņš (nedaudz uzsvērti). Tajā brīdī es biju māmiņa (uzsvērti), māmiņa students, kurai arī nekādu ienākumu nav, nebiju strādājusi, līdz ar to viņš. Tajā laikā, tajos treknajos gados daudz pelnīja un daudz arī tērēja. Tad viņš arī labi pelnīja un mēs varējām atļauties izremontēt, nopirkt jaunu mēbeli un tā. Pēc tam jau sākās tā grūtāk, bet nu tā bāze bija iegādāta un nopirkta. Treknie gadi jā, daudz pelnīja, daudz tērēja. (sieviete, 32 gadi, 2 bērni, pārtrūkušas partnerattiecības)

Izņēmums ir gadījums, kur partnera radnieku īpašuma remontā neregistrētas kopdzīves partnere bija ieguldījusi savus mantojumā saņemtos līdzekļus, cenšoties šādi kompensēt savu darba nespēju bērna kopšanas laikā.

2.4. Kopdzīves laikā uzņemtās kredītsaistības

Visbiežāk pētījuma dalībnieki nebija uzņēmušies kopīgas kredītsaistības. Seši no neregistrētā kopdzīvē esošiem pāriem un četri no laulātajiem pāriem bija ņēmuši mājokļa kredītu. Pārējie bija iegādājušies sīkākus pirkumus – logus, automašīnu, utt. Vienā gadījumā mājokļa kredīts tika ņemts uz viena no partneru mātes vārda, citā vecāki ir palīdzējuši ar pirmo iemaksu. Kredīta uzņemšanās un galvošana galvenokārt balstās pieņēmumā par savstarpēju uzticēšanos un liek aizdomāties par taisnīgu regulējumu galvenokārt tad, kad attiecības tiek šķirtas, bet kredītsaistības saglabājas.

Visbiežāk viens no partneriem uzņemas saistības, bet otrs darbojas kā galvotājs. Neapdomīga kredītu izsniegšana, nepārbaudot galvotāja ienākumus, nereti noved pie situācijas, kad pēc abu veidu kopdzīves izbeigšanas viens no partneriem, parasti sieviete, uzņemas kredītsaistības.

Nezinu, nu teiksim viens piemērs, kad es aizdomājos, ka es labprāt būtu precēta, kad vīrs gribēja ņemt savu otro kredītu, un ar banku bija runāts, ka būšu galvotāja, bet īpašums būs uz vīra vārda, banka bija uztaisījusi mūs nejauši abus kā kredītņēmējus. Tas bija tas brīdis, kad es aizdomājos, ka tiešām es esmu tāda neaizsargāta, man ir kredīts, bet īpašums vīram, ja kaut kas ar viņu notiek, tad man nav nekādas legālas tiesības uz šo īpašumu. Kamēr abiem nekas nepieder, neko tas daudz nemaina. (sieviete, 35 gadi, 1 bērns, šķirta laulība)

Laulības pašas par sevi būtiski neaizsargā partnerus no kopdzīves laikā uzņemtajām kredītsaistībām. Divi no laulātajiem pāriem bija slēguši laulību līgumus, vienojoties par mantu pirms attiecību galīgas izjukšanas Parasti vīrietim šajā situācijā ir bijusi sava uzņēmējdarbība un īpašumu apjoms ir bijis pietiekams, lai par to vienotos:

Sākumā bija, protams, abiem viss kopējs, pat makšķere bija kopēja un viss pārējais. Kaut gan tā nebija labāk. (Smejas) Bet pēc tam, kad mēs sajūtām, ka sākas kaut kādas nesaskaņas, mēs pat, man liekas, izgājām... Jā, mums bija laulību līgums. Tā, lai, ja kas, lai viņa paliek pie savas mašīnas. (vīrietis, 40 gadi, 1 bērns, šķirta laulība)

Interviju materiāls rāda, ka kredītsaistību ņemšanas gadījumā pētījuma dalībnieki nav pilnībā neapzinājušies savas rīcības sekas pēc kopdzīves iziršanas. Pat laulība nepasargā no ieguldījumu zaudēšanas vai kredītsaistībām:

Viss bija vairāk vai mazāk kopējais. Un viss tika ieguldīts arī kā kopējā īpašumā un bija tie plāni tādi, kad to dzīvokli pārdot un visu ieguldīt tajā vasarnīcā, kura bija dāvinājumā no sievas vecākiem. Vienkārši tur visu ieguldot, beigās tas izrādījās ne-kopīpašums (smejas). (vīrietis, 40 gadi, 2 bērni, šķirta laulība)

Ņemot vērā, ka ilgstoša neregistrēta kopdzīve veido ilgstošu pāra faktiskās kopdzīves posmu pirms laulības noslēgšanas un to, ka pāra attiecības un mantisko ieguldījumu laulību noslēgšana faktiski nemaina, atšķirīgais īpašuma regulējums atkarībā no attiecību statusa apdraud arī laulāto mantisko attiecību risināšanu.

Mēs gadu dzīvojām kopā, jā, mēs iesniedzām dokumentus uz dzīvokļa pirkšanu, un viņš mani vēlējās bildināt ceļojumā. Un tūlīt pēc mēneša bija jāparaksta arī īpašuma tiesības. Bet, dienu pirms mēs braucām ceļojumā, viņš satika savu ļoti labu draugu, bijušo kolēģi, kurš ir advokāts. Un viņš viņu painformēja, lai viņš (vīrs) to mulķību nedara. Lai mēs iegādājamies īpašumu, iekārtojam, un precamies pēc tam. Jo dzīvoklis - respektīvi, iegādātā manta pirms laulības nedalās. Un rezultātā mēs apprecējamies tikai trīs gadus vēlāk, kad dzīvoklis bija iekārtots, iegādāts... Un tieši viņš arī šo pantu, tipa, ka 'Nu vēl nav iekārtots viss dzīvoklis, ko tad mēs precēsimies, tak jāiekārtojās!' Tagad es zinu vairākus savus paziņus kuri jau šobrīd ceļ māju ar domu, jo zinu, ka pirms laulības iegādātā manta nedalās. Un kopdzīve var būt jau pat 5, 6, 7 un pat 10 gadi, bet šobrīd ceļās māja ar attaisnojumu, tipa, 'Kā tad mēs tagad precēsimies, tērēsim naudu, ja mums ir svarīgāk iekārtot māju.' (sieviete, 35 gadi, 3 bērni, šķirta laulība)

Jau minēts, ka laulību noslēgšana, ja tā tiek veikta, visbiežāk skatīta kā kopdzīves apstiprinājums un nostiprināšana, kad izveidota kopīga mājvieta un sadzīve. Līdz ar to regulējums par kopmantas izveidi pēc laulībām vairs neatbilst faktiskās kopdzīves secībai.

2.5. Drošības mehānismi kopdzīvē un pēc tās iziršanas

Kopumā pētījuma dalībnieku starpā valda vienots uzskats, ka kopdzīves un attiecību stiprība balstās pāra jūtās vai attiecību kvalitātē.

Nu kā jau es teicu laulība sākās pirms tu uzliec tos gredzenus, tas ir pirms tam. Ar gredzeniem tas ir ārējs apliecinājums. (vīrietis, 32 gadi, 2 bērni, šķīrtis partnerattiecības).

Neregistrētā kopdzīvē dzīvojošie pāri biežāk uzsvēra attiecību kvalitātes aspektus un daži atzina, ka ir jautājuši laulātiem draugu pāriem, vai laulība ir attiecībās ienesusi pārmaiņas. Laulība reti tiek skatīta kā nepieņemama, drīzāk tā tiek skatīta kā „dabisks” attiecību dinamikas posms:

Pati kopdzīve jau nav tā, kas veido to attiecību kvalitāti. Tur jābūt tai uzticībai un mīlestībai apakšā, un, ja viņa ir tāda pietiekami spēcīga, tad, manuprāt tad arī cilvēki ir gatavi laulībai. Es zinu arī cilvēkus, kam ir aizspriedumi pret laulību, kam tas liekas pilnīgi, nu, lieki. Kādam kaut ko atzīt. (sieviete, 25 gadi, 1 bērns, šķirtas partnerattiecības)

Mantiskais aspekts ir nebūtisks motivācijā formalizēt attiecības. No vienas puses laulības slēgšana tiek skatīta kā turīgu cilvēku lieta ar mērķi regulēt mantiskās attiecības.

Tā kā mēs nebijām miljonāri, tāpēc mums tā drošība tur.. Ja es apprecētu miljonāru, varbūt es arī gribētu, lai tur mantu saraksts kaut kāds ir, bet tā kā mums nebija ko dalīt, ko mēs tur dalītu? Televizoru? Gultu? Es zinu arī, kāds ir [partneris], ka viņš nebūs tas cilvēks, kas paņems visu un aizies projām. Es jutos droši, nebija bailes, ja mēs izšķirsimies, ka es palikšu nezinu plika un uz ielas. Tur vispār nešaubījos, nebija tādu domu, ja nu kādreiz kaut kas. (sieviete, 32 gadi, 2 bērni, pārtrūkušas partnerattiecības).

No otras puses, tā kā attiecību pamatu veido jūtas un savstarpēja uzticēšanās, tad mantisko attiecību kārtošana dziļas uzticēšanās attiecību gadījumā šķiet lieka.

Nu labi, es dabūju to pusi, bet principā tas ir diezgan muļķīgi, bet precēties tikai tāpēc, lai būtu finansiāla drošība arī ir muļķīgi. Bet tas rada tādu finansiālu drošību. Bet ne tikai, vispār kāzas ir forši, man liekas, un tas ir tik ļoti vajadzīgs un tas parāda to, ka tā ģimene ir līdz galam ģimene, ka viņi ir apprecējušies un vairāk tas ir no reliģiskā viedokļa, nekā no tāda praktiskā. Nekas jau nemainās. Tu apprecies, bet tas ir tāds rituāls, kas padara to tādu... ķeksīti vienu izdarīt, foršu. (sieviete, 29 gadi, 2 bērni, šķirtas partnerattiecības)

Nu, principā līdzīga situācija kā manā gadījumā vieniem draugiem, diemžēl jāatdzīst, ja pirms attiecību reģistrācijas cilvēki tāpat dzīvoja kopā un tā

saprašanās un kopdzīve viss norisinājās plus mīnus koleģiāli, tad pēc laulības tajās attiecībās bija acīmredzami, ka sieva mēģina kļūt par dominējošo. Piedzima bērns, un kopmanta bija un aug, bet acīmredzami sieviete izmanto šīs noformētās attiecības. Protams tur ir pretī mans draugs ar pietiekami spēcīgu mugurkaulu un cīnās pretī, bet man ir žēl atdzīt, bet tur tā sieviete totāli pārceņšas, jo no tā mirkļa kāda viņa bija pirms laulībām un kāda viņa ir šobrīd un kā ir mainījies mans draugs attiecībā uz viņu, īstenībā tas nav progress bet jau tāds kritisks regress. (vīrietis, 46 gadi, 3 bērni, šķirta laulība)

Lai pāri ir labi informēti par iespējamiem riskiem saistībā ar mantiskajām attiecībām, šķiet, tieši attiecību kvalitātes pārsvars pār mantisko vienošanos, attiecībām piedod īpašu nokrāsu.

Nu tā kā man tās bija ilgākās attiecības un tad, kad mēs visu to laiku bijām kopā, es redzēju tās attiecības - kā cilvēkiem jāizturas vienam pret otru, un tad likās, ka viss ir kārtībā. Tad, kad sākām dzīvot kopā, tad sapratu, ka nav viss pareizi, tā kā tam vajadzētu būt. Lai arī sākumā likās, ka viss ir kārtībā un cilvēkam var uzticēties, ka atbalstīs, aprūpēs un palīdzēs, ja vajadzēs, tad izrādījās, ka nē, tomēr tā nebūs. Par valsti vai kaut kādām garantijām un palīdzībām vispār nedomāju. (sieviete, 23 gadi, 1 bērns, šķirtas partnerattiecības)

Pie abu tipu kopdzīves izjukšanas noved krīze tieši galvenajā kopdzīves balstā - uzticēšanās attiecībās, kas regulējis kopdzīvi. Tomēr, ja laulātajiem ir pieejams ārējs regulācijas mehānisms, kas attiecas vismaz uz laulībā pavadīto kopdzīves laiku – laulības šķiršana, laulāto kopmanta statuss, kas dod tiesisku pamatu vienoties par pāra mantiskajām attiecībām, tad neregistrētas kopdzīves partneriem tāda nav. Tas savukārt rada grūtības vienoties par kopdzīves izbeigšanas nosacījumiem, īpaši, ja otrs partneris dzīvo pirmā partnera īpašumā un ir vardarbīgs.

Nereti mantiskās saistības pilda nevis bērna tēvs, bet brīvprātīgi viņa radnieki. Aptuvenu trešdaļa pāru atklāj, ka kādā kopdzīves brīdī viņus ir atbalstījuši vecāki, parasti viena no partneru mammām, gan sagādājot sadzīves lietas, gan piedaloties bērna aprūpē.

Bet nē, es gribētu, protams, tikai lai arī neprecētiem, lai bērnam ir aizsardzība, ja kaut kas ar vienu no locekļiem. Bet es saku, īstenībā, es to neredzu, jo man riņķī laikam ir pārāk, gan Jura ģimene ir ļoti laba, gan man vecāki ir ļoti silti. Tādā ziņā man vispār nekāda uztraukuma nav, jo, ja arī valsts neaizsargās, es zinu, ka tam bērnam būs tas labākais, jo ir tik lieliski cilvēki- draugi, nu, jebkurš riņķī. Man ir, var teikt, tāda aizsardzības barjera riņķī apbūvēta ļoti laba. (sieviete, 33 gadi, 1 bērns, šķirtas partnerattiecības)

Galvenais atbalsts abu kopdzīves tipu iziršanas gadījumos nāk no tuvinieku puses:

Nu mamma mani ļoti atbalstīja. Viņa uzreiz pateica, lai kā jums tur būs, vai izšķirsieties vai nē, atceries, ka tev esmu es, un mamma draugs ļoti atbalstīja. Viņi mūs atbalstīja bišķi dziļāk nekā tikai emocionāli, jo tad, kad mēs izšķirāmies, tieši pirms Ziemassvētkiem, tāds ļoti emocionāls laiks, mēs Ziemassvētkos pēc svinībām cetratā sēdējām un runājām, kā tas ir. Mēģinājām mierīgi izrunāt, kā

tas viss ir mūsu attiecībām, vai tiešām nevar kaut ko darīt. (..). Es būtu gribējusi vairāk atbalstu no sava tēva, vairāk atbalstu no māsas. Viņiem abiem ir kopīga īpašība, ka viņi grib būt tādi diplomāti, viņi negrib būt pa vidu, un saka, nu jā, paskaties no tā viedokļa un tā, bet man tajā brīdī tiešām gribējās, lai man ir tētis, kas paņem tevi pazēlo un pasaka, es tevi atbalstīšu, meitiņ, un palīdzēšu kā varu un ir māsa, kas pasaka, ei, zini, tu kretīns, ko tu dari manai mātai pāri. Tajā brīdī man tieši to gribējās, patiesībā mamma vienīgā līdz detaļām zina. Nu tēvs arī, tad, kad es biju to vienu sarunu ierakstījusi, tad tēvs arī bišķi vairāk zina. (sieviete, 27 gadi, 1 bērns, šķirtas partnerattiecības)

Nereti atbalsts nāk no šķirtā partnera tuviniekiem. Tas notiek tāpēc, ka pāra attiecībām izirstot, saglabājas caur bērnu veidotās ciešās attiecības ar otra partnera radiniekiem. Dīvos gadījumos tēvs uzturlīdzekļus nemaksāja, bet to brīvprātīgi darīja tēva radinieki, atbalstot lielākus pirkumus un iesaistoties bērna audzināšanā.

Kad pagāja laiks un arī apkārtējie cilvēki redzēja, ka tāda īsta tēva loma nav ieņemta, visi saprata, ka labākais lēmums ir šķirties, un palīdzēja man, galvenokārt, radinieki, gan finansiāli, gan morāli. (sieviete, 23 gadi, 1 bērns, šķirtas partnerattiecības)

Sarežģītāka ir situācija, kur paplašinātās ģimenes saites nav bijušas stipras, jaunas attiecības nav izveidotas un šķirtais partneris nesaņem pietiekamu emocionālu atbalstu. Tikai atsevišķos gadījumos pāri ir meklējuši speciālista palīdzību, lai attiecības saglabātu.

2.6. Partneru interešu aizsardzība pēc kopdzīves izbeigšanas

Kopumā pētījuma dalībnieku pieredze rāda, ka abu tipu kopdzīvē ekonomiski mazāk spējīgais partneris cieš kopdzīves laikā iegūtās mantas sadalē. Pētījuma dalībnieki arī norāda, ka faktiskā kopdzīvē dzīvojošiem partneriem ir jādod tiesisks pamats aizstāvēt savas intereses. Jau augstāk minēts, ka lomu sadalījums kopdzīvē parasti rada negatīvākas ekonomiskās sekas tieši sievietei, kopdzīvi pārtraucot.

Pēc pieredzes varu teikt, ka otrajās attiecībās, kuras nebija reģistrētas, beigās jutos pilnīgi beztiesīga. It kā viņas ir izbeigušās, un, lai gan es biju tā, kas aizgāja, un viņš bija tas, kas ieguldīja biznesā un pirka zemes, par spīti tam, ka mums bija bērns, no tā man netika nekas. Paprasīt es arī nevarēju, un tas bija diezgan stulbi. Neviena nekā nezina, bija sajūta, ka tas bija kā nebijis notikums.

Nu, protams, es uzskatu, ka sievietēm ir jāapprecas, tas ir normāli, ja veido attiecības, ģimeni un domā kopā dzīvot, jo tas dod juridisku nodrošinājumu. Ja arī neapprecas, vajadzētu būt ir likumam, kas aizsargā un kaut kā apliecina, ka attiecības ir bijušas. Es arī pēc otro attiecību izbeigšanas sāku domāt par mantas iegūšanu, bet man teica, ka ir jāpierāda, ka esi kopā bijis tos gadus un tā. Un tad tu tāds diezgan pamests jūties, jo, kad tu sāc iet un pierādīt, uz tevi skatās un domā - ko tad tu šeit nāc, laikam neesi pilnvērtīga, ja attiecīgajā laikā nespēji

lietas nokārtot un apprecēties... Nu tā ir. Es uzskatu, ka vajag precēties, jo tā ir drošība. Un sievietei tā ir vajadzīga. (sieviete, 39 gadi, 2 bērni, šķirta laulība un partnerattiecības)

Pētījums rāda, ka pat laulība nesniedz daudz priekšrocību abu partneru aizsardzībai. Sievietes visbiežāk cieš, ja dzīvesvietas īpašumtiesības vai kredītsaistības ir bijušas noformētas uz dzīvesbiedra vārda. Bieži mājokļa remontā ieguldīti arī sievietes līdzekļi.

Viņi nav precējušies! Nav ģimene? Absurds! Viņa protams nestrādā, jo bērns pēc bērna, divi. (...) Un manā gadījumā likās, ka mēs esam ģimene, un ģimenes it kā dalās kopdzīves laikā, bet nē - [nav] laulība, tā tad sorī, jūs tur neko nevarat darīt. Es nezinu... Eiropā, man liekas, kaut kas tiek ņemts vērā - ja esi gadu kopā, tā tad skaitās. Un daudzi! Tiešām zinu daudzus tādus pārus, kuri ilgi dzīvo kopā [norāda uz māju, kurai tuvojamies, pazeminādama balsi] - reku tepat, piemēram viņi dzīvo jau vairāk kā 10 gadus kopā, viņi arī nav precēti, un vīrs piemēram uzskata, ka viņš ir brīvs, jo nav oficiāli precējies. Un ja nekārto formalitātes, kredītus... Tad jau baigi grūti pēc tam, tiesāšanās procesā. Un tā materiālā manta tomēr ir diezgan svarīga daudzajiem, manuprāt šobrīd jau tas bišku nomierinājies, bet kad mēs - 2004. gads bija, kad sarakstījāmies [precējāmies] - kad tas bums bija, ka bija iespēja, tīri finansiāli, ka visam uzlabojums, kad pirms tam bija bads, un tad bija tā iespēja to izdarīt. Bet tomēr, vēl joprojām ir daudzi, kuri tieši šo iemeslu dēļ - lai nebūtu jādala manta. Nezinu, ir sarežģīti, man liekas, ka tā ir nesakārtotība... Nu labi, štrunts par sievu, bet kā ar bērniem? (sieviete, 35 gadi, 3 bērni, šķirta laulība un partnerattiecības)

Strīdus gadījumā tiek izmantoti advokāta pakalpojumi un tiesvedība un strīda rezultāts ir atkarīgs gan no tā regulēšanā ieguldītajiem līdzekļiem, gan tiesas nostājas. Daļa pāru izmanto advokāta pakalpojumus un atzinīgi novērtē notāra pakalpojumus, kurus izmanto, šķirot laulību un vienojoties par bērna aizgādību. Ir situācijas, kur notārs pats spēj nodrošināt pāra savstarpēju vienošanos, izskaidrojot pārim abu saistības un tiesības. Tikai dažos neregistrētas kopdzīves šķiršanas gadījumos pāris vienojas par mantas sadali un aizgādību savstarpēji, un pie notāra tikai apstiprina vienošanos.

Par cik mums bija norunāts tas, tā kā, ka viss ar vienošanos sastādīts, tad tur tāds, ka es kā sieviete tieku diskriminēta... Es pat jūtos galvas tiesu pārāka, tāpēc, ka notāre bija sieviete un tieši no viņas es saņēmu tādu lielāko atbalstu, kad viņa teica, ka, ja tu esi to izdomājusi, tad viss, miers, darām. Tādā ziņā. Man liekas, ka tas papīrs pilnīgi neko neizsaka šajā gadījumā (sieviete, 28 gadi, 2 bērni, šķirta laulība un partnerattiecības)

Pētījums rāda, ka to galvenokārt izmanto pāri, kuriem ir pietiekami resursi, un tas ļauj panākt zināmas priekšrocības attiecībā pret partneri.

Vai attiecību statuss maina drošību šķiršanās gadījumā?

Tikai finansiāli un materiāli, ja tev ir bērns, tīri materiāla drošība, un tas, ka varbūt precētiem, var jau būt, ka ir grūtāk šķirties. Papīru kaudze un tā mantas

dalīšana. Šķiršanās gadījumā, kuram labāks draugs advokāts, tas vinnē (smejas) vai kuram lielāka nauda. Man liekas, radikālas atšķirības starp precētu pāri un neprecētu nav. (vīrietis, 33 gadi, 1 bērns, šķirtas partnerattiecības)

Interesanti, ka arī tiesas ceļā šķirto mantisko attiecību un bērna aizgādības tiesību risināšana bieži notiek, atsaucoties uz tradicionālajām dzimumu lomām, vīrietim turpinot būt par bērna finansiālo apgādnieku, bet sievietei par bērna aprūpētāju. Lielākajā daļā gadījumu tas tiek uzskatīts par „dabisku” risinājumu, bet atsevišķos gadījumos tēvi nav apmierināti par aizgādības tiesību un saskarsmes tiesību piešķiršanu bērna mātei. No vienas puses, tas sievietei ļauj ietekmēt bijušo kopdzīves partneri, izdarot spiedienu un panākot kādus labumus. No otras puses, tas automātiski atsvešina tēvu.

Vēl viens būtisks faktors, kas pavada šķiršanās procesu, ir pāra emocionālais stāvoklis pēc šķiršanās, īpaši ja tā ir bijusi smaga un saistīta ar dzīvesvietas maiņu vai sarežģījumiem tās atrašanās, īpaši, ja dzīvesvieta jāmeklē arī bērniem. Pētījums rāda, ka bieži abi partneri, taču vairāk sievietes, pēc abu tipu attiecību šķiršanas cieš no **veselības traucējumiem**. Sievietēm veselības problēmas rodas no stresa un pārslodzes, cenšoties sakārtot mantiskās attiecības un līdzsvarojot darba un ģimenes dzīvi pēc šķiršanās. Jāpiebilst, ka veselības problēmas rodas arī tēviem, ja viņi kļūst par aizgādniekiem vai zaudē kontaktu ar bērniem. Veselības problēmas netiek skatītas kā sistēmiska rakstura problēmas, drīzāk katra individuālā pētījuma dalībnieka individuālu nespēju tikt galā ar situāciju.

Abu tipu kopdzīves izbeigšanas centrā nonāk bērns un tā tiesības kā galvenais valsts aizsardzības objekts. Jau minēts, ka tas nereti padara bērnu par manipulāciju objektu, risinot pāra nenokārtotās mantiskās un emocionālās problēmas. Divas mātes min, ka pēc šķiršanās un tēva apmeklējuma bērnam radušās vai rodas veselības problēmas.

Bāriņtiesa, atšķirībā no citām pētījumā pieminētajām institūcijām, tiek pieminēta negatīvākā nokrāsā. No vienas puses tās ir vecāku nepiepildītās gaidas, ka Bāriņtiesa aktīvi iesaistīsies viņu interešu aizstāvībā, kas liek negatīvi vērtēt tās darbību. No otras puses tēvi pārmet, ka Bāriņtiesa reproducē tradicionālās dzimumu lomas, atbalstot, ka bērnam jāpaliek pie mātes. Visbiežāk Bāriņtiesa tiek izmantota kā alternatīva juridiskai konsultācijai par pāra tiesībām un pienākumiem attiecībā pret bērnu pēc šķiršanās. Tikai divos gadījumos Bāriņtiesa bija iejaukusies pāra strīdā, nozīmējot ekspertīzes un piedāvājot mediācijas pakalpojumus, no kuriem pāri atteicās, uzskatot, ka tie piedāvāti par vēlu:

Tik cik tas bija man saistoši tos bērnus dabūt, jo tā vienošanās jau netika noslēgta uzreiz, jo vienošanos mēs dabūjām gatavu pēc nepilna gadu un, mūsu gadījumā bērni ir tas ierocis, ar kuru uz mani var spiest ļoti labi. Es tad iesniedzu vietējā Bāriņtiesā pieteikumus, kad man netiek ļauts, bet tu jau pati zini, kā ir mazos pagastos.. Bāriņtiesa, es uzskatu, jebkurā gadījumā ir viens liels.., konkrētā gadījumā X novada Bāriņtiesa ir pilnīga nulle, absolūta nulle, jo pamatā viņiem ir uzticēts aizstāvēt bērnu tiesības, bet tās vispār netiek pildītas. Vienkārši balstoties uz formālām atbildēm un darbībām, protams, ka no ārpuses viss ir tīri un viss ir kārtībā, muļķīgie ieteikumi griezties tiesā un tamlīdzīgi ir naga

melnuma vērts, tā kā.. attiecībā uz Bāriņtiesu pilnīgas briesmas. (vīrietis, 46 gadi, 3 bērni, šķirta laulība)

Tas, ka neregistrētas kopdzīves gadījumā mantiskā attiecību kārtošana notiek caur bērna aizgādības tiesību risināšanu, nevis kopdzīves fakta apstiprināšanu, sarežģī ne tikai ģimeņu dzīvi, bet arī Bāriņtiesas darbu. Sieviete ar diviem bērniem, kuras dzīvesbiedrs bija gājis bojā, vairākus mēnešus neveiksmīgi mēģināja nokārtot bērnu mantojuma lietu, caur kuru viņa varētu piekļūt sava un partnera kopīpašumam un bērniem piekrītošiem uzturlīdzekļiem.

Mēs aizgājām uz Bāriņtiesu, Bāriņtiesā atkal ir priekšsēdētāju maiņa, vārdu sakot, tur nav neviena, kas to lēmumu varētu pieņemt. Janvārī jau es iesniedzu. Janvārī, janvāra sākumā iesniedzu to prasību, ka vajag to atļauju bērnu vārdā kārtot mantojuma lietas, kurš šodien datums ir? (iesmejas) Nu .. nekas nenotiek uz priekšu tāpēc, ka nav Bāriņtiesas priekšsēdētājas, amatā neviena nav, nezina, tā iepriekšējā ir aizgājusi, vai kas notika, nevar nevienu dabūt vietā, līdz ar to tas viss ievilkas. Tāpat arī mums ir mājai apdrošināšana, apdrošināta bankā, mums ir iestājies apdrošināšanas gadījums, mums ar skursteni problēmas, un viņi arī nevar izmaksāt, kamēr nav nokārtota mantojuma lieta. Tas vēl viens. Kas vēl .. Uzkrājusies ir pensija un to arī nevar neko vispār kustināt, ne bērni, ne es nevar to saņemt tāpēc, ka nav nokārtota mantojuma lieta, nu, viss karājas gaisā. Es neko nevaru, kamēr bērni nav apstiprināti kā mantotāji. Tā kā es esmu viņu apgādnieks, tad manā kontā tur kaut ko var ieskaitīt vai kaut kā rīkoties, bet tagad es neko nevaru. Māja var brukt, bet kamēr nav sakārtoti papīri, tikmēr neko nedarīs viņi. (sieviete, 32 gadi, 2 bērni, pārtrūkušas partnerattiecības)

Pētījums rāda, ka neregistrētas kopdzīves pārtraukšanai pāra attiecību risināšanai, vairāk izmanto kopīgos bērnus, galarezultātā vēl pasliktinot bērna situāciju.

3. SECINĀJUMI

3.1. Neatrisinātās problēmas, kopdzīvi pārtraucot

Visbiežākās problēmas abu kopdzīves formu šķiršanās gadījumos rada:

- 1) Situācijas, kad otrs partneris nevēlas atstāt kopīgo dzīvesvietu, kura noformēta uz pirmā partnera vārda. Situācijas ir īpaši sarežģītas, ja dzīvesvieta ir sievietes vienīgais īpašums un faktiski rūpes par bērnu galvenokārt uzņēmusies viņa viena pati.
- 2) Situācijas, kad otrs partneris ir aizbraucis ilgstoši strādāt un dzīvot uz ārzemēm. Tas apgrūtina gan laulības šķiršanu, gan vienošanos par uzturlīdzekļiem bērnam. Lai arī vienošanās tiek panākta, tā tiek atlikta ievērojamu laiku, radot apdraudējumu partnerim, kurš faktiski viens rūpējas par bērnu. Kavēšanos rada otra partnera neierašanās uz tiesas sēdēm, dokumentu aprīti pāri robežai, nespēja konstatēt partnera atrašanās vietu, utt. Tāpat ieilgušais šķiršanās process rada sarežģījumus sievietes tālākajām attiecībām un tajās dzimušajiem bērniem. Precētu sieviešu bērniem automātiski tiek atzīta mātes vīra paternitāte, radot problēmas bērna bioloģiskajiem vecākiem. Šī kopdzīves forma ir visneaizsargātākā, jo to neregulē ne pāra savstarpējās, ne caur bērnu veidotās valsts atzītas attiecības.
- 3) Situācijas neregistrētā kopdzīvē, kur otrs partneris iet bojā. Ja šajās attiecībās ir dzimuši bērni, kuri pārņem bojā gājušā vecāka mantiskās tiesības, tad netieši mantiskās attiecības tiek kārtotas caur bērnu, bet formalitātes aizņem ilgu laiku, apdraudot ģimenes un bērnu ekonomisko drošību.

Interesanti, ka abu veidu pāri kā priekšrocību nav minējuši tādu kopdzīves laikā iespējami aktuālu iespēju kā **nodokļu atvieglojumi dzīvesbiedram**, lai arī dzīvesbiedri, piemēram, faktiski ir atbalstījuši otra studijas augstskolā. Tāpat nav minēta veselības pakalpojumu apmaksāšana, apdrošināšana, utt., lai arī veselības izdevumi tiek minēti kā kopēja izdevumu kategorija kopdzīves laikā. Daļēji to var skaidrot ar ienākumu gūšanu ārpus formālā ekonomikas sektora. Tomēr pētījums rāda, ka skaidrojums atrodams izpratnē par kopdzīvi kā privātu lietu, zemā uzticības pakāpē valsts un pašvaldības sniegtam atbalstam (pētījuma dalībnieki uzsver tikai valsts atbalstu bērna kopšanai un audzināšanai, kuru galvenokārt vērtē kā nepietiekamu) un faktiski zemo valsts un pašvaldības atbalstu abu veidu kopdzīves stiprināšanai. Radnieku un draugu loks, ja tāds pieejams, ir būtisks atbalsta resurss gan kopdzīves laikā, gan to izbeidzot.

3.2. Valsts un pašvaldību atbalsts

Patlaban valsts un pašvaldību atbalsta formā dominē atbalsts bērna tiesībām, kurš tiek sniegts vienādi gan reģistrētā, gan neregistrētā kopdzīvē esošiem vecākiem. Citas attiecību regulācijas iespējas, kopdzīvi izbeidzot, ja tajā ir dzimuši bērni, ir līdzvērtīgas – panākot vienošanos par laulību šķiršanu un/vai bērnu aizgādību. Tomēr pētījums rāda, ka:

- abu attiecību šķiršanas procesā vērojama dzimumu nevienlīdzība, kas negatīvi ietekmē ne tikai partnerus, bet arī bērnu. Uzskati par tradicionālām dzimumu lomām bieži kļūst par klupšanas akmeni un sākumu attiecību iziršanai. Tālāk tie ietekmē arī mantiskās tiesības, īpašumu dalot. Sievietes ievērojamu kopdzīves daļu ir pavadījušas audzinot bērnu un darbojoties mājāsaimniecībā, kas pēc attiecību izjukšanas kļūst par nelikvīdām vērtībām, un vienīgais veids, kā panākt ilgstošu atbalstu no bijušā partnera ir bērna uzturlīdzekļu piedziņa, kas atkal pieņem, ka rūpes par bērnu nav konvertējamas līdzvērtīgā ieguldījumā otra partnera finansiālajam ieguldījumam.
- nepieciešama tādu agrīnu risku novēršana kā nepamatotu kredītsaistību uzņemšanās, īpašumtiesību vienpusēja sadale, utt., kas potenciāli rada kaitējumu vienai no pusēm, attiecības šķirot abu tipu attiecībās;
- šķiršanās gadījumā bērns kļūst par galveno mantisko attiecību risinājumu punktu un bieži tiek pakļauts vecāku manipulācijām;
- trūkst atbalsta vientuļajiem vecākiem pēc šķiršanās, īpaši, ja otrs partneris nevēlas uzņemties atbildību un/vai tā ir sadalīta nevienlīdzīgi;
- trūkst regulējuma situācijās, kad neregistrētā kopdzīvē esošs partneris zaudē dzīvību vai rīcībspēju. Patlaban šīs attiecības regulē caur bērna tiesībām. Ja kopīgu bērnu neregistrētā kopdzīvē nav, tad šiem pāriem nav pieejamas valsts garantijas ne kompensāciju saņemšanā, ne mantisko tiesību pārņemšanā;
- jāievieš un jāpopularizē mehānismi, kas ļauj kopdzīvi skatīt un vērtēt kā plašākas par privātajām tiesības un saistības, piemēram, saņemot nodokļu atlaides par kopdzīves partneri un/vai partnera bērniem, ja šīs personas faktiski tiek apgādātas. Ilgtermiņā tas ļaus mainīt un paplašināt kopdzīvei piešķirto simbolisko nozīmi, neatkarīgi no tās reģistrācijas formas un stiprinās partneru savstarpējo atbildību.

Kopumā pētījums apstiprina, ka laulība vairs netiek uzskatīta un īstenota kā ekskluzīva kopdzīves forma. Laulība drīzāk kļūst par noslēguma posmu kopdzīvē, kuram pirms tam seko neregistrēta kopdzīve. Līdz ar to ieguldījums laulības kā vienīgās kopdzīves formas popularizēšanā nebūs efektīvs, nenasniegs mērķa grupu un neatrisinās iepriekšējās kopdzīves posma problēmas. Tā vietā ir jāstiprina faktiskā kopdzīves atzīšana gan brīvprātīgi (piemēram, pretim piedāvājot jau tagad pieejamos atvieglojumus ģimenes locekļiem un apgādājamiem), gan pēc kopdzīves fakta, kas ļaus abiem partneriem uzņemties līdzvērtīgu atbildību par kopdzīvē pavadīto posmu. Faktiskās kopdzīves pielīdzināšana laulībām ļaus stiprināt pāra mantiskās tiesības un šādi labvēlīgi ietekmēs arī pāra kopējā bērna mantisko stāvokli.

Izmantotie avoti:

- Eglīte, Putniņa, Brants, Mileiko, Laizāne. Tautas ataudzi ietekmējošo faktoru izpēte. Ziņojums, Rīga: Valsts kanceleja, 2013.
- Putniņa. Iedzīvotāju reproduktīvā veselība: Pārskats par situāciju Latvijā (2003-2011). Rīga: Papardes zieds, 2012.
- 52% neregistrētās attiecībās dzīvojošo uztraucas par savu tiesisko drošību. Preses relīze par SKDS un LZNP veikto aptauju. Skatīts: <http://www.notary.lv/lv/actual/news/entry/205/>.
- Code of Ethics - American Anthropological Association Skatīts: <http://ethics.aaanet.org/ethics-statement-0-preamble/>.